

הסוגיא השלושים ותשע – שרץ שנמצא במקדש (קד ע"ב¹¹ – קה ע"א²¹)

משנה

שרץ שנמצא במקדש – כהן מוציאו בהמינו שלא לשהות את הטומאה, דברי ר' יוחנן בן ברוקה. ר' יהודה אומ': בצבת של עץ, שלא לרבות את הטומאה. ומהיכן מוציאין אותו? מהיכל ומאולם ומבין אולם למזבח, דברי ר' שמעון בן ננס. ר' עקיבא אומ': מקום שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת, משם מוציאין אותו, ושאר כל המקומות – כופה עליו פסכתו. ר' שמעון אומ': מקום שהתירו לך חכמים, משלך נתנו לך, שלא התירו לך אלא משום שבות.

תלמוד

מתני': שרץ הנמצא במקדש וכו';

(א) אמ' רב טובי בר קיסנא אמ' שמואל: המכניס טמא שרץ במקדש – חייב; שרץ עצמו – פטור, שנא': מזכר עד נקבה – מי שיש לו טהרה במקוה, יצא שרץ, שאין לו טהרה במקוה.

[1] לימא מסייע ליה:

מזכר עד נקבה תשלחו – פרט לכלי חרש, דברי ר' יוסי הגלילי.
מאי טעמא? לאו משום דאין לו טהרה במקוה?
לא, מי שנעשה אב הטומאה, יצא כלי חרש שאינו נעשה אב הטומאה.

5

[2] לימא כתנאי:

שרץ שנמצא במקדש – כהן מוציאו בהמינו וכו';
מאי לאו בהא קמיפלגי –
דמאן דאמ' שלא לשהות את הטומאה קסבר המכניס שרץ במקדש חייב,
ומאן דאמ' שלא להרבות את הטומאה קסבר פטור?
לא, דכולי עלמא חייב!
והכא בהא קמיפלגי: מר סבר שהויי טומאה עדיף, ומר סבר אפושי טומאה עדיף.

10

[3] אלא הני תנאי כי הני תנאי דתניא:

מהיכן מוציאין אותו?
מהיכל ומאולם ומבין האולם ולמזבח, דברי שמעון בן ננס.
ר' עקיבא אומ': ממקום שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת מוציאין אותו.
מאי לאו בהא קמיפלגי –
דמאן דאמ': מעזרה לא, קסבר המכניס שרץ במקדש פטור,
ומאן דאמ': מכולה עזרה, קסבר חייב?

15

20

- [4] א"ר יוחנן: ושניהם מקרא אחד דרשו, דכתיב:
 ויבאו הכהנים לפנימה בית יי' לטהר ויוציאו את כל הטומאה אשר מצאו בהיכל יי'
 לחצר בית יי' ויקבלו הלויים להוציא לנחל קדרון חוצה.
 מר סבר: מדאשתני טומאה בעזרה בלויים, ש"מ טומאה בעזרה ליכא,
 ומר סבר: כל היכא דלא איפשר בלויים מטמינן להו לכהנים –
 השתא דאיפשר בלויים, לא מטמינן להו לכהנים.

25

(ב)

- [1] ת"ר: הכל נכנסין להיכל לבנות ולתקן ולהוציא את הטומאה: כהנים, לויים וישראל.
 מצוה בכהנים. אם אין שם כהנים, נכנסין לויים.
 מצוה בלויים. אם אין שם לויים, נכנסין ישראל.
 ואידי ואידי: טהורין – אין; טמאין – לא.

30

- [2] אמ' רב: כהנא דכהנ' הוא מסייע כהני.
 דתני רב כהנא: אך אל הפרכת לא יבא
 יכול לא יהו כהנים בעלי מומין נכנסין בין האולם ולמזבח לעשות רקועי פחים?
 ת"ל: אך – חלק מצוה בתמימים.
 אם אין תמימים, נכנסין בעלי מומין.
 מצוה בטהורין. אין שם טהורין, נכנסין טמאין.
 ואידי ואידי: כהנים – אין; ישראל – לא.

35

- [3] איבע' להו: טמא ובעל מום, אי זה מהן נכנס?
 רב חייא בר אשי אמ' רב: טמא נכנס, דהא חזי לעבודת ציבור.
 ר' אלעזר אומ': בעל מום נכנס, דהא חזי לאכילת קדשים.

40

חילופי הנוסחאות

[2] **חייב** בכ"י מינכן נוסף "הטאת", ומסתבר שהדבר אירע בהשפעת פירוש רש"י (קד ע"ב ד"ה חייב), הפותח במילה 'הטאת'. ובהשגות הראב"ד למשנה תורה הלכות ביאת המקדש ג טז-יז, כתב: "על כן אני אומר מה שאמר שמואל במסכת עירובין: המכניס טמא שרץ למקדש חייב מלקות קאמר". [3] **שנא** ביתר עדי הנוסח: "מאי טעמ' אמ' קרא". וייתכן שגירסת 'ליתא' כאן, שהושלמה בתקופה מאוחרת על ידי גרסנים שונים באופנים שונים. [6] **דאין לו** ביתר עדי הנוסח הלשון ארמי, ככל יתר המשפט: "דלית ליה". [10] **מאי לאו** בקטע גניזה: "לימא". [11, 20] **שרץ** בקטע גניזה: "טמא שרץ", ולכאורה אין לגרסא זו מובן, שהרי הראיות המובאות הן בעניין 'שרץ' ולא טמא שרץ, וצריך עיון. [12] **קסבר פטור** בענף מד: "קסבר המכניס שרץ ב/למקדש פטור". [13] **חייב** גירסת רבינו חננאל (קד ע"ב ד"ה נימא, עמ' רכט): "פטור". ראו להלן, עמ' 408. [15] **אלא הני תנאי כי הני תנאי** בענף מד: "אלא כי הני תנאי", ואילו בקטע גניזה: "לימא הני תנאי כהני תנאי", כסגנון הפותח את שתי ההצעות הראשונות. ומכיוון ש'לימא' מציין הצעה העתידה להידחות (ראו לעיל, עמ' 15, הערה 32), ייתכן שנוסח עדי הנוסח האחרים נועד למנוע את ההבנה שהצעה זו נדחתה. ראו בגוף הפירוש, להלן עמ' 408. **דתנאי** בדפוס ראשון ובקטע גניזה: "דתנן". [21] **חייב** בכ"י מינכן נוסף: "ש"מ". וראו בגוף הפירוש, להלן עמ' 408. [26] **דלא איפשר בלויים מטמינן להו לכהנים** בקטע גניזה: "דלא איפשר למיעל לויים מפקי כהנים", וקרוב לו בדפוס ראשון: "דלא אפשר בלויים מפקי כהנים", ובכ"י מינכן: "דלא איפשר למיעל ללויים מקמי כהנים", והתיבה 'מקמי' צריכה להיות: 'מפקי' (בניגוד להצעתו של בעל דקדוקי סופרים [רח ע"א, אות ט] שהציע 'מטמי'). [28] **כהנים לויים וישראל** ביתר עדי הנוסח, כמו במקבילה שבתוספתא כלים בבא קמא א יא (עמ' 570), ליתא. [30] **מצוה בלויים אם** ביתר עדי הנוסח, כמו במקבילה שבתוספתא הנ"ל, ליתא. [31] **ואידי ואידי טהורין אין טמאין לא** לשון פירוש זה אינו מופיע בקטע גניזה ואף לא בפירוש רבינו חננאל (קה ע"א ד"ה ת"ר, עמ' רל), והדבר מרמז על כך שמדובר בתוספת שחדרה לנוסח התלמוד בתקופה מאוחרת. מסתבר שגרסנים שביקשו להסביר את פשר הבאתן של שתי הבריות בזו אחר זו הוסיפו מילים אלו כדי ליצור עימות בין שתיהן. ראו להלן, עמ' 410, בגוף הפירוש. [32] **אמ' רב כהנא דכהנ' הוא** בקטע גניזה: "אמ' רב הונא כהנא דכהנא הוא", ומסתבר שבכ"י אוקספורד נשמט "הונא". בכ"י מינכן: "אמ' רב הונא כהן מסייע דכהנ", ואילו בדפוס ראשון: "אמ' רב הונא רב כהנא מסייע כהנ". [34] **בין האולם ולמזבח** בקטע גניזה ליתא וגירסת יתר עדי הנוסח משובשת, שהרי בקדש הקדשים עסיקין (ובקטע גניזה ואף בגיליון כ"י מינכן איתא אחר המילה 'ריקועין': "לבית קדשי הקדשים"). מסתבר ששיבוש זה נוצר בהשראת משנתנו ששנתה לשון "ומן האולם, למזבח". [28, 38] **ישראל** בדפוס ראשון: "ישראלים", וכן הוא בקטע גניזה (אך רק בשורה 38): "ישראלים", ויש כאן תיקון יתר על פי הלשון 'לוויים', 'כהנים', 'ישראל'. הרי יכול לשמש כלשון רבים ואין צורך לרבותו. השו' לשון תוספתא מגילה ב ז (עמ' 349): "הכל חייבין בקריאת מגלה כהנים לויים וישראל", וכנהנה עוד רבות.

מסורת התלמוד

[6] **דאין לו טהרה** במקוה שבת פד ע"א; נדה נח ע"ב. [7] **שאינו נעשה אב הטומאה** ספרי במדבר א (עמ' 3). [14] **שהויי טומאה עדיף** ירושלמי י יג, כו ע"ד. [28] **הכל נכנסים להיכל** תוספתא כלים בבא קמא א יא (עמ' 570). [32] **רב כהנא דכהנ'** הוא מסייע כהני השו': חולין מט ע"א. [34] **יכול לא יהו כהנים** ספרא אמור ג יא (צו ע"ב). [35] **אך חלק פסחים ה ע"א**, עא ע"א; יומא פה ע"ב; סוכה מח ע"א; בבא קמא יא ע"ב; שבוועות יג ע"א; מנחות לו ע"ב; בכורות טו ע"א; כריתות ז ע"א; תמורה כה ע"א.

רש"י

כהן מוציא בהמינו בשבת, ולא חייש לטלטול, דאין שבות במקדש. **בהמינו** באבנטו. ואף על גב דממטי ליה באבנט שהוא קדוש, הכי עדיף, שלא לשהות את הטומאה בעזרה, לחזר אחר צבת של עץ שהיא פשוטי כלי עץ ואינה מקבלת טומאה, ובידיו לא ליגע ביה, דלא ליטמי כהן גופיה, הלכך בהמינו אוחזו, ולא יגע בו, ושרץ אינו מטמא במשא, והאבנט שמטמא בשרץ אינו מטמא את הכהן דאוחזו, דהוה ליה אבנט ראשון לטומאה. והלכה רווחת היא בכל התלמוד שאין אדם וכלים מקבלין טומאה אלא מאב הטומאה בלבד. וגם במקרא לא מצינן טומאה לכלים ולאדם אלא מן השרץ והנבלה וכיוצא בהן, שהוא אב הטומאה, אבל ראשון לטומאה או שני לטומאה מטמאין אוכלין ומשקין, כדכתיב (ויקרא יא): "וכל כלי חרש אשר יפול מהם אל תוכו" וגו', דהוה ליה כלי חרס ראשון לטומאה, מכאן שנתנה שרץ באיורו, ואף על פי שלא נגע והכלי חזר ומטמא מה שבתוכו. ואמרינן התם בפרק קמא דשחיטת חולין: "יכול אם

היו כלים בתוכו יטמאו מחמת כלי ראשון? תלמוד לומר: 'כל אשר בתוכו יטמא, וסמיך ליה: 'מכל האוכל אשר יאכל' – אוכלין ומשקין מיטמאין מחמת כלי, ואין כלי אחר מיטמא מחמתו". **בצבת של עץ** שהוא פשוטי כלי עץ. שלא לרבות את הטומאה, לטמא אבנט הטהור, ונוח לו להשהותה שם ולחזור אחר הצבת מלהרבות טומאה. **מהיכן מוציאין אותו בשבת. מן ההיכל ומן האולם** אבל בעזרה, אם נמצא שם, מכסהו בסיר ומניחו עד שתחשך. **כל מקום שחייבין על זדונו כרת** אם יכנס לו בטומאה, דהיינו כל העזרה. ושאר כל המקומות – מר כדאית ליה ומר כדאית ליה: לבן ננס – עזרה כולה; לר' עקיבא – לשכות. **כופין עליו פסכתו** סיר של נחשת לכסותו עד שתחשך למוצאי שבת. "הסירות" – מתרגמינן "פסכתו ותייה". ר' שמעון אומר מפרש בגמרא אהיכא קאי. **משלך נתנו לך** כדמפרש בגמרא.

המכניס טמא שרץ כלי שנטמא בשרץ. חייב הטאת בשוגג וכתת על זדונו משום שנאמר "את מקדש ה' טמא" (במדבר יט). מזכר ועד נקבה **תשלחו במקדש קאי**, כדכתיב בסיפיה: "ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שוכן בתוכם", מי שיש לו טהרה במקוה דומיא דזכר ונקבה, אדם שיש לו טהרה בטבילה. **דאין לו טהרה** דכתיב (ויקרא יא לג): "ואותו תשברו", שאין לו טהרה אלא בשבירתו. **לא לעולם אימא לך:** המכניס טמא שרץ חייב, וטעמא דכלי חרס משום שאינו ראוי למדרס. **מי שנעשה אב הטומאה** פעמים שהוא אב הטומאה, כגון זב וזבה וטמא מת, וכן הכלים נמי, הואיל וראויין ליעשות אב הטומאה כזכר ונקבה, כגון כלי שהוא ראוי למדרס ולמושב הזב, הוי אב הטומאה על ידי מדרס של זב, ומטמאין אדם וכלים, כדכתיב (ויקרא טו ה): "והיושב על הכלי אשר ישב עליו הזב יטמא", המכניסין למקדש, אפילו כשהן ראשונים, כגון שנטמאו במגע הזב או נגע במדרס הזב או בשאר אבות הטומאה, כדכתיב בזאת חקת: בכלי או באדם שנגע במת, דכתיב "וכל אשר יגע בו הטמא יטמא והנפש הנוגעת תטמא עד הערב" – נפש הנוגעת בו בטמא זה, שנטמא במת, תטמא עד הערב, והא לא מצית למימר דהאי והנפש הנוגעת בנוגע במת עצמו, דאם כן, טומאת שבעה איכא, אלמא: טמא מת משוי ליה קרא אב הטומאה לטמא אדם, הלכך, כלי חרס אינו נעשה אב הטומאה כלל, דלמדרס לא חזי משום דנשבר, ותניא בהדיא בפרק ר' עקיבא במסכת שבת (פד ע"א): "מדרס כלי חרס טהור", ועל ידי מגע נמי לא הוי אב הטומאה, דכתיב לעיל מההוא קרא: "וחטאו ביום השלישי" וגו', "וכל אשר יגע בו הטמא" וגו', כל היכא דקרינן ביה: "וחטאו", דיש לו טהרה בטבילה, קרינן ביה: "והנפש הנוגעת תטמא", וכל היכא דלא קרינן ביה: "וחטאו", לא קרינן ביה: "והנפש הנוגעת תטמא". **מאן דאמר שלא לשהות קסבר** שרץ טעון שילוח מדאורייתא, הלכך לא מידחי מקמי רבוי הטומאה דאבנט. **המכניס שרץ גרטינן**. שהוי עדיף מאפוש טומאה, דהא אבנט נמי מידי דקדש הוא. **מאי לאו בהא קא מיפלגי דמאן דאמר מעזרה לא** מפקינן ליה בשבת. **קסבר המכניס שרץ למקדש פטור** דלא בעי שילוח מדאורייתא, הלכך לא מדחי אשבות מקמיה, ומהיכל ואולם הוא דמפקינן ליה, משום כבוד שכינה לא העמידו חכמים דבריהם. **אמר ר' יוחנן** לענין עיולי דכולי עלמא המכניס שרץ חייב, ולענין להוציא הנמצא בעזרה בשבת, בהאי קרא קא מיפלגי. **ויבאו הכהנים פנימי בית ה' בהיכל ויוציאו הטומאה** עבודה זרה ותקרובתיה, שהן מטמאין באהל. **לחצר בית ה' עזרה**. ויקבלו הלויים להוציא משם לנחל קדרון אבל כהנים אחרים לא מטמינן אף על פי שהיו צריכים לאנשים הרבה, אלו מוציאין מן ההיכל לעזרה, ואלו משם ולחוץ, לויים הוא דמטמינן ולא כהנים, בן ננס סבר: מדאשתני טומאת עזרה מהכהנים ללויים שמע מינה היכא דאית טומאה בעזרה ליתה, כלומר היכא דאיתיה התם לא חמירא כולי האי. **דלא אפשר** בהיכל לא עיילי לויים, דאפילו כהנים אסירי למיעל אלא לעבודה, כדכתיב (ויקרא טז ב): "ואל יבא בכל עת אל הקדש", זה היכל; "מבית הפרוכת", זה לפני ולפנים. **תו לא מטמאין לכהנים** שהרי אפשר ללויים, אבל לשהויי עד אורתא, לא. **מסייע כהני דאמר לקמן:** כהנים טמאין עדיפי מטהורים ישראלים. **אך אל הפרוכת** וגו' בבבלי מומין כתיב. **רקועין** טסין של זהב שמחפין בהן בית קדשי הקדשים מתוכו. **אך חלק** כלומר אכין ורקין מיעוטיין, כל אתין רבויין. "חלק", מיעט, דלמלאכה שרי לעיולי. **טמא ובעל מום** ואפשר באחד מהן, איזה מהן נכנס. **דהא חזי לעבודת צבור** דכתיב (במדבר כח ב): "במועדו", ואפילו בטומאה, אבל בעל מום לא הותר, דתניא בתורת כהנים: "מום בו את לחם אלהיו לא יגש להקריב, אין לי אלא תמידין, שהן קרויין לחם, כענין שנאמר: את קרבני לחמי, שאר קרבנות צבור מנין? תלמוד לומר שוב לחם", קרא אחרינא כתיב בתריה: "לחם אלהיו מקדשי הקדשים", וסמיך ליה אקרא קמא, דלשתמע הכי: "לא יגש להקריב לחם אלהיו". **דהא אישתרי באכילת קדשים** מהאי קרא: "לחם אלהיו מקדשי הקדשים ומן הקדשים יאכל".

פירוש הסוגיא

תקציר

משנתנו שונה אף היא היתר מיוחד החל בתחומי המקדש: "שרץ שנימצא במקדש – כהן מוציאו בהמינו שלא לשהות הטומאה, דברי ר' יוחנן בן ברוקה. ור' יהודה אומ': בצבת שלעץ, שלא להרבות את הטומאה. מאיכן מוציאין אותו? מן ההיכל ומן האולם, למזבח, דברי ר' שמעון בן ננס. ור' עקיבה אר': מקום שהיבין על זרוננו כרת ועל שגנתו הטאת, משם מוציאין אותו, ושאר כל המקומות – כופין עליו פסקתר". מסתבר שהלכה קדומה לפנינו, הנובעת מהחייב להוציא טומאה מבית המקדש ומתירה טלטול מוקצה בשבת. ובפרטי ההלכה העתיקה, כיצד ומאיפה יש להוציא את השרץ, נחלקו תנאים בני דורות שונים.

סוגייתנו אינה עוסקת במישרין במשנתנו. בחלקה הראשון היא דנה במימרתו הייחודית של שמואל: "המכניס טמא שרץ במקדש – חייב; שרץ עצמו – פטור" (א), ומשתמשת בשתי המחלוקות שנזכרו בסוגייתנו כדי לנסות למצוא מקור לשיטת שמואל. ואילו בחלקה השני (ב) היא דנה בסדרי העדיפויות הקובעים מי ראוי שייכנס להיכל למטרות מגוונות וביניהן הוצאת טומאה, העומדת במוקד עיסוקה של משנתנו. נסכם בקצרה את חלקי הסוגיא השונים:

חלק (א) נפתח במימרתו של שמואל שהציגה עמדה הלכתית פרדוקסלית וייחודית: בעוד ש"המכניס טמא שרץ במקדש – חייב" הרי שאם הכניס "שרץ עצמו – פטור". בפיסקא [1] מבקשים בעלי הגמרא לפתוח בכמה ניסיונות לבסס את שיטת שמואל. בתהילה הם מביאים סיוע לשיטתו הפרדוקסלית של שמואל מן הדרשה המיוחסת לר' יוסי הגלילי: "מוכר עד נקבה תשלוהו – פרט לכלי הרש", ואומרים: "לאו משום דאין לו טהרה במקוה?". לבסוף הם דוחים את הסיוע, שכן ר' יוסי הגלילי פטר כלי חרס דווקא משום שאינם כאדם ש"נעשה אב הטומאה".

בהצעה השנייה (א)[2] מתייחסת הגמרא לנושא הראשון במשנתנו, שנחלקו בו ר' יוחנן בן ברוקה ור' יהודה. בעלי הגמרא מבקשים לתלות את שיטת שמואל בשיטת ר' יהודה הסובר שיש להוציא את השרץ "בצבת שלעץ, שלא לרבות את הטומאה". ר' יהודה הרי התעלם מהשיקול שהזכיר ר' יוחנן בן ברוקה: "שלא לשהות את הטומאה", ומכאן שסבר שהמכניס שרץ אינו חייב. הצעה זו נדחית משום שבמשנה אין רמז לכך שר' יהודה חלק על הבעייתיות שבשיהוי טומאה = שיהוי השרץ. בירושלמי על אתר מובאת ברייתא הממשיכה את הדיון שבמשנה וגם היא תומכת בפרשנות זו לדברי ר' יהודה.

בהצעה השלישית (א)[3] מתייחסת הגמרא למחלוקת השנייה במשנתנו, זו שנתגלעה בין ר' עקיבה לר' שמעון בן ננס. בעלי הגמרא מבקשים לתלות את שיטת שמואל בשיטת ר' שמעון בן ננס הסובר שאת השרץ יש להוציא דווקא "מן ההיכל ומן האולם, למזבח", כלומר מן העזרה לא. דא עקא, האנלוגיה המוצגת אינה מובנת כלל ועיקר; הרי מחלוקת התנאים מצטמצמת לשאלת תחום המקדש לעניין החובה לשלח את הטומאה ממנו, ולכאורה אין כל סיבה להניח שאחד התנאים שנזכרו במשנתנו חולק על עצם העיקרון שאסור להכניס שרץ לתחומי המקדש! רש"י נהלץ להתמודד עם קושי זה ומילא את החסר: "קסבר המכניס שרץ למקדש פטור, דלא בעי שילוח מדאורייתא, הלכך לא מדחי אשבות מקמיה. ומדיכל ואולם הוא דמפקינן ליה משום כבוד שכינה, דלא העמידו חכמים דבריהם".

לדעת רש"י, בפיסקא (א)[4] ביקשו בעלי הגמרא להשתמש בהסברו של ר' יוחנן למחלוקת ר' עקיבה ור' שמעון בן ננס במשנתנו כדי לדחות את ההצעה שהוצעה בפיסקא [3]. ר' יוחנן הציע ששיטת התנאים החולקים במשנתנו נובעת מפרשנות שונה לפסוק זהה: "ויבאו הכהנים לפנימה בית ה' לטהר ויוציאו את כל הטמאה אשר מצאו בהיכל ה' לחצר בית ה' ויקבלו הלויים להוציא לנהל קדרון חוצה" (דברי הימים ב כט טז). אמנם, לדעת בעלי התוספות, פיסקא [4] עומדת בפני עצמה. גם ר"א ווייס קיבל הסבר זה ושיער שדברי ר' יוחנן הם "כנראה ענין לעצמו". לדעתו, דברים אלו נסבים ישירות על המשנה. ווייס מצא פה דוגמה קלאסית לתופעה אופיינית בעריכת התלמוד: החומר היה מעיקרא נפרד וכל קטע וקטע היה ענין לעצמו. אלא היות והקטעים קרובים זה לזה, הן מפאת תוכנם הן

מפאת מקומם, נתחברו ונעשו לאחד. ייתכן אפוא שהחיבור החלש בין מימרת ר' יוחנן, שאולי היתה בשלב מסוים סוגיא מקורית שנסבה על משנתנו, לסוגיית הגמרא שלנו – היא שגרמה לחוסר הבהירות המתואר לעיל.

חלק (ב) של הסוגיא פותח בברייתא העוסקת בשאלה מי נכנס "להוציא את הטומאה". הלכה מקבילה לברייתא שבסוגייתנו מצינו בתוספתא, אולם בברייתא נוסף דיוק: "ואידי ואידי: טהורין – אין; טמאין – לא" [1], שאינו מופיע בלשון ההלכה במקבילה שבתוספתא: "אין טהורין – נכנסין טמאין". לשון פירוש זה אינו מופיע בקטע גניזה ואף לא בפירוש רבינו חננאל, והדבר מרמז על כך שמדובר בתוספת שחדרה לנוסח התלמוד בתקופה מאוחרת מסיבות שעמדנו עליהן בגוף הפירוש.

בפיסקא (ב) [2] מופיעים דברי רב כהנא שציטט דרשה שמקבילתה מופיעה בספרא. הדרשה עוסקת בפסוק שבפרשת בעלי מומים: "אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו ולא יחלל את מקדשי כי אני ה' מקדשם" (ויקרא כא כג), ומבהירה שאזהרת התורה שכהן בעל מום לא יבוא אל הפרוכת אין פירושה אלא שלא יעסוק בעבודת הקרבנות, אולם מותר לו להיכנס לקדש הקדשים לשם תיקונו.

בחלקה האחרון של הסוגיא (ב) [3] מועלית הבעיא: "טמא ובעל מום, אי זה מהן נכנס?". לפי גירסת קטע גניזה ורבינו חננאל, הבעיא אינה מוגבלת לעולה מן הברייתא השנייה והיא אפשרית גם אליבא דראשונה. לדעת רב חייא בר אשי בשם רב, "טמא נכנס", והטעם הוא: "דהא חזי לעבודת ציבור". ואילו לשיטת ר' אלעזר, "בעל מום נכנס", והטעם אליבא דגמרא הוא: "דהא חזי לאכילת קדשים".

מבוא

משנתנו שונה אף היא היתר מיוחד החל בתחומי המקדש: "שרץ שנימצא במקדש – כהן מוציאו בהמינו¹ שלא לשהות הטומאה, דברי ר' יוחנן בן ברוקה. ור' יהודה אומ': בצבת שלעץ, שלא להרבות את הטומאה.² מאיכן מוציאין אותו? מן ההיכל ומן האולם, למזבח,³ דברי ר' שמעון בן ננס. ור' עקיבה או': מקום שחייבין על זדונו כרת ועל שגגתו חטאת – משם מוציאין אותו, ושאר כל המקומות – כופין עליו פסקתר".⁴ מסתבר שהלכה קדומה⁵ לפנינו, הנובעת מהחיוב להוציא טומאה מבית המקדש⁶ ומתירה טלטול מוקצה⁷ בשבת.⁸ ובפרטי ההלכה העתיקה, כיצד ומאיפה יש להוציא את השרץ, נחלקו תנאים מדורות שונים.

סוגייתנו אינה עוסקת במישרין במשנתנו. בחלקה הראשון היא דנה במימרתו הייחודית של שמואל: "המכניס טמא שרץ במקדש – חייב; שרץ עצמו – פטור" (א), ומשתמשת בשתי המחלוקות שזכרו בסוגייתנו כדי לנסות למצוא מקור לשיטת שמואל. ואילו בחלקה השני היא דנה בסדרי העדיפויות הקובעים מי ראוי שייכנס להיכל למטרות מגוונות וביניהן הוצאת טומאה, העומדת במוקד עיסוקה של משנתנו.

1 המין הוא אבנט, חגורה; ראו טוקולוף, מילון ארמית א"י, ערך המיין, עמ' 166.

2 בכ"י קאופמן מסתיימת כאן משנה יו ומתחילה המשנה האחרונה של הפרק.

3 על הביטוי 'ומן האולם, למזבח' ראו בר-אשר, רושמי לשון המקרא, עמ' 63-65.

4 שנינו במשנה תמיד ה': "ופסקתר היה כלי גדול מחזקת לתך ושתי שרשרות היו בה, אחת שהוא מושך בה ויורד ואחת שהוא אוזון מלמעלן בשביל שלא תתגלגל". המילה שאולה מן היוונית $\psi\alpha\lambda\alpha\sigma\tau\alpha$, שפירושה מקום מוצל וצונן. ראו מילון LSI, בערכו; קרויס, מילון למילים שאולות, עמ' 472-473; ערוך השלם, ערך פסקטר, ו, עמ' שפו.

5 ראו גולדברג, עמ' 314-315; הלבני, עמ' רעא, הערה 1.

6 על מצוות 'שילוח מחנות' ראו ספרי במדבר א (עמ' 2-4) ובמקבילות. וייתכן שההלכה שבמשנתנו נועדה גם למנוע היטמאות פוטנציאלית של כהנים וקדשים מן השרץ, שהוא אחד מאבות הטומאות (משנה כלים א א) המטמא במגע ומהווה מפגע חמור בתחומי המקדש ואפילו במדינה, כשנוי במשנה נדה ז ב: "השרץ שנימצא במבוי מטמא למפרע עד שיאמר בדתאי את המבוי הזה ולא היה בו שרץ". וייתכן גם שההלכה נועדה לשמור על כבוד המקדש. ראו רש"י (קד ע"ב ד"ה קסבר המכניס שרץ).

7 השו"ו משנה שבת טז ז: "כופים קערה על גבי הנר בשביל שלא תאחז בקורה ועל צואה שלקטן ועל עקרב שלא תישך". הפרשנים התלבטו כיצד ליישב את היתר התוספתא שבת ג יב (עמ' 13) לטלטל גרף של רעי עם משנתנו. ראו תוספות רי"ד (קד ע"ב ד"ה המכניס טמא שרץ, עמ' נז); חידושי המאירי (קד ע"א ד"ה מתני', עמ' רכד). ולגופה של ההלכה שבתוספתא ראו ביצה לו ע"ב בכ"י אוקספורד; תוספתא כפשוטה, עמ' 50; רוונטל, על הקיצור והשלמותו, עמ' 850, הערה 225.

(א) אמ' רב טובי בר קיסנא אמ' שמואל המכניס תמא שרץ במקדש חייב שרץ עצמו פטור

שמואל הציג עמדה הלכתית פרדוקסלית⁹ וייחודית¹⁰ בעוד ש"המכניס תמא שרץ במקדש – חייב",¹¹ הרי שאם הכניס "שרץ עצמו – פטור". הראייה המובאת כדי להעמיד טענה הלכתית זו מבוססת על הפסוק "מזכר עד נקבה תשלחו; אל מחוץ למחנה תשלחום; ולא יטמאו את מחניהם אשר אני שכן בתוכם" (במדבר ה ג). הדרשה מתמקדת בשלוש המילים הראשונות של הפסוק: "מזכר עד נקבה – מי שיש לו טהרה במקוה, יצא שרץ, שאין לו טהרה במקוה".

[1] לימא... מזכר עד נקבה תשלחו פרט לכלי חרש דברי ר' יוסי הגלילי... לא... יצא כלי חרש...

בעלי הגמרא ביקשו להביא סיוע לשיטתו הפרדוקסלית של שמואל מן הדרשה המיוחסת לר' יוסי הגלילי: "מזכר עד נקבה תשלחו – פרט לכלי חרש", ואמרו: "לאו משום דאין לו טהרה במקוה?". ולבסוף דחו את הסיוע, שכן ר' יוסי הגלילי פטר כלי חרס דווקא משום שאינו כוזר וכנקבה ש"נעשה אב הטומאה". ניסוח הדברים בסגנון 'לימא' מלמד שהצעה זו אמורה היתה להידחות מלכתחילה¹² ולא הביאה בעל הגמרא אלא כדי לפתוח בכמה ניסיונות לבסס את שיטת שמואל.

הניסוח המדרשי המהוקצע: "...מי שנעשה אב הטומאה – יצא כלי חרש שאינו נעשה אב הטומאה", מרמז על כך שבעלי הגמרא הכירו מעין הדרשה הבאה: "ר' יוסי הגלילי אומר: מזכר עד נקבה תשלחו – מה זכר ונקבה שנעשין אב הטומאה, יצא כלי חרש שאינו נעשה אב הטומאה". ואכן מצאנו דרשה קרובה¹³ לכך בספרי במדבר (פיסקא א [עמ' 3]):

ר' יוסי הגלילי או': "מזכ' וע' נק' תשל' – מה זכר ונק' מיוחדין, שהן ראויין ליעשות אב הטומאה וטעונין ליעשות שילוח, אף כל שראוי ליעשות אב הטומאה טעון שילוח. יצא פחות שלש שלש שאין ראוי ליעשות אב הטומאה בכל התורה.

מסתבר אפוא שעל בסיס דרשה זו בנו בעלי הגמרא את ה'לימא' בסוגייתנו¹⁴ ולא שהכירו דרשה מקורית שנתלתה בנימוק "שאיין לו טהרה במקוה".¹⁵

9 א' הראל פיש (בסתר עליון) טען שהפרדוקסים המצויים בספרות המקרא וההלכה הם תופעה מכוונת השייכת ללבה של המחשבה היהודית. יש אפוא מקום לבחון האם אופייני לאמורא שמואל לנסח מימרות פרדוקסליות.

10 בספרות התנאית לא מצאנו אח ורע לשיטה זו, אולם ריצ"ד (עמ' קנח) כתב: "ונראה דלא מדעתו אומר כן אלא על פי תנא דברייתא שנאבדה מאתנו כדמוכחין הלשון והסיגנון".

11 ראו סיכום השיטות ההלכתיות השונות באנציקלופדיה תלמודית, ערך תמאת מקדש וקדשיו (כ, עמ' ת-תח).

12 על 'לימא' ראו דברי ר' יוסף קארו, שהובאו בחידושי הריטב"א על אתר (צוטטו לעיל, עמ' 15, הערה 32) וברוך שמסר עולמו לשומרים.

13 אמנם, הדרשה בספרי אינה עוסקת בכלי חרש אלא בכלי שאין בו שלוש על שלוש, אולם העיקרון שווה. ובתוספות רי"ד (קד ע"ב ד"ה לא מי שנעשה, עמ' נח), שהביא לשון הספרי, כתב, על אף השוני בין המקורות: "זה כי תניא בספרי", וייתכן שבעלי הגמרא הכירו גירסא שונה (או נוספת) של דרשת ר' יוסי הגלילי הנ"ל. וראו הערת הורוביץ בספרי במדבר הנ"ל, עמ' 3, הערה 21.

14 ריצ"ד (שם) כתב: "ובעלי הסוגיא דידן לא הוה שמיעא להו ברייתא דר"י הגלילי הנ"ל אלא הברייתא שהביאו כאן ועל כן הוכיחו ראייה לדברי שמואל מדבריו ודחו ראייה זו מכח השערה וקלעו אל המטרה". ברם מסתבר יותר שבעלי הגמרא הכירו את הדרשה שבספרי ולא במקרה "קלעו אל המטרה".

15 בנדה כח ע"ב, בדיונו של הסתמא דגמרא בפסוק "מזכר ועד נקבה תשלחו", מוצגת הדרשה שנדחתה בסוגייתנו: "הא נמי מבעי ליה כמי שיש לו טהרה במקוה פרט לכלי חרס, דברי ר' יוסי", והדברים מפורשים יותר בכתבי היד, כגון כ"י וטיקן¹¹³: "הא נמי מבעי ליה) מזכר ועד נקבה תשלחו במי שיש לו טהרה במקוה פרט לכלי חרס", ובכ"י וטיקן¹¹¹: "הא נמי מבעי ליה... פרט לכלי חרש שאין לו טהרה במקוה דברי ר' יוסי הגלילי". ואמנם כתבו בעלי התוספות (נדה כח ע"ב ד"ה פרט לכלי חרס גרסי) על מובאה זו בסוגיית נדה: "פרט לכלי חרס גרסי ותו לא; ולא גרס שאין לו טהרה במקוה, דבשלמי המוצא תפילין (עירובין קד ע"ב) בעי למימר משום דאינו נעשה אב הטומאה". ומאידך הוסיפו: "זאין צריך למוחקו, דאף ע"ג דאינו מן הברייתא נקטיה הש"ס משום דמטיק התם דה"ה שרץ אע"ג דאב הטומאה הוא". ובאמת קשה לקבוע את היחס בין שתי הסוגיות – האם הדיון בסוגיית נדה הוא עדות עצמאית ובלתי תלויה לקיומה של דרשת ר' יוסי הגלילי כפי שהוצגה ב'לימא' או שמא בעל הגמרא בנדה הושפע מסוגייתנו.

[2] לימא כתנאי... דמאן דאמ' שלא לשהות... חייב ומאן דאמ' שלא להרבות... קסבר פטור

בהצעה השנייה התייחסה הגמרא לנושא הראשון במשנתנו, שנחלקו בו ר' יוחנן בן ברוקה ור' יהודה. בעלי הגמרא ביקשו לתלות את שיטת שמואל בשיטת ר' יהודה הסובר שיש להוציא את השרץ "בצבת שלעץ, שלא לרבות את הטומאה". ר' יהודה הרי התעלם מהשיקול שהזכיר ר' יוחנן בן ברוקה: "שלא לשהות את הטומאה", ומכאן קסבר שהמכניס שרץ אינו חייב. הצעה זו נדחתה משום שבמשנה אין רמז לכך שר' יהודה חלק על הבעייתיות שבשיהוי טומאה = שיהוי השרץ. אדרבה, ר' יהודה נקט לשון 'עדיף', כלומר יש איסור שיהוי טומאה בשרץ, אלא ש'אפוי טומאה עדיף' על 'שיהוי טומאה'. ובירושלמי על אתר (י טז, כו ע"ד) הובאה ברייתא הממשיכה את הדיון שבמשנה וגם היא תומכת בפרשנות זו¹⁶ לדברי ר' יהודה: "אמ' לו ר' יוחנן בן ברוקה: לא נמצאת מרבה בטומאה? אמר לו: לא נמצאתה משהא בטומאה? אמ' לו: מוטב לעבור על מצות לא תעשה שלא באת לידו ממצות לא תעשה שבאת לפניו".¹⁷

לא דכולי עלמא חייב

זו הגירסא בכל עדי הנוסח הישירים של הסוגיא (ראו במדור חילופי הנוסחאות). אולם בפירוש רבינו חננאל (קד ע"ב ד"ה נימא, עמ' רכט) איתא: "ודחינן, לא, כולי עלמא כשמואל דאמר פטור". מסתבר שלפנינו גירסת ליתא שהושלמה על ידי גרסנים אחרים בצורות שונות. בעלי התוספות (קד ע"ב ד"ה לא דכולי עלמא) העמידו שתי גירסאות אלו זו מול זו וקבעו: "נראה גירסת הקונטרס עיקר". ונימוקם עמם, שהרי לפי פירושו של רבינו חננאל, שיטת ר' יוחנן בן ברוקה סבר שיש להוציא את השרץ בהימיינו אינה מובנת, "הא בהימיינו איכא איסורא דאורייתא להשהותו במקדש", שכן יש לו טהרה במקווה. דרכים שונות הוצעו כדי לתרץ שיטת רבינו חננאל. ראו בהערות מהדיר הפירוש, על אתר (עמ' רכט, הערה 326).

[3] בהא קמיפלגי דמאן דאמ' מעזרה לא קסבר... פטור ומאן דאמ' מכולה עזרה קסבר חייב

בהצעה השלישית התייחסה הגמרא למחלוקת השנייה שבמשנתנו, זו שנתגלעה בין ר' עקיבא לר' שמעון בן ננס. בעלי הגמרא ביקשו לתלות את שיטת שמואל בשיטת ר' שמעון בן ננס הסובר שאת השרץ יש להוציא דווקא "מן ההיכל ומן האולם, למזבח", כלומר מן העזרה לא. דא עקא, האנלוגיה המוצגת אינה מובנת כלל ועיקר, הרי מחלוקת התנאים מצטמצמת לשאלת תחום המקדש לענין החובה לשלח את הטומאה ממנו, ולכאורה אין כל סיבה להניח שאחד התנאים שזכרו במשנתנו חולק על עצם העיקרון שאסור להכניס שרץ לתחומי המקדש! העיקר חסר אפוא מן הספר, שהרי בעלי הגמרא לא הסבירו את האנלוגיה שהציעו. רש"י (קד ע"ב ד"ה קסבר המכניס שרץ) נחלק להתמודד עם קושי זה ומילא את החסר: "קסבר המכניס שרץ למקדש פטור, דלא בעי שילוח מדאורייתא, הלכך לא מדחי אשבות מקמיה. ומהיכל ואולם הוא דמפקינן ליה משום כבוד שכינה",¹⁸ לא העמידו חכמים דבריהם".

16 ריצ"ד (עמ' קנח) העיר: "ובירושלמי על משנתנו הביא הש"ס ברייתא דקתני בה בהדיא טעם הנ"ל וא"כ לא הוה שמיעא להו לאמוראי דבבל ברייתא הנ"ל".

17 סופר כ"י לידן השמיט את המילים 'אמ' לו לא נמצאת מרבה בטומאה' והשלימן בגיליון ולפיכך שובש סדרן. ראו במהדורת האקדמיה ללשון, והנוסח כאן הוא על פי גירסת בעל מלאכת שלמה (י ד"ה שלא לשהות את הטומאה וכו', כד ע"א). ראו ליברמן, הירושלמי כפשוטו, עמ' 366.

18 דומה שהביטוי 'כבוד שכינה' במשמעות שאליה כיוון רש"י אינו מופיע בספרות התלמודית. ומסתבר שהכוונה לנהיגי כבוד שבמקדש, מעין מצוות מורא מקדש.

[4] א"ר יוחנן: ושניהם מקרא אחד דרשו... מר סבר... ש"מ טומאה בעזרה ליכא...

נראה שבפיסקא זו מבקשים בעלי הגמרא להשתמש בהסברו של ר' יוחנן למחלוקת ר' עקיבא ור' שמעון בן ננס במשנתנו¹⁹ כדי לדחות את ההצעה שהוצעה בפיסקא [3]. ר' יוחנן הציע ששיטת התנאים החולקים במשנתנו נובעת מפרשנות שונה לפסוק זהה: "ויבאו הכהנים לפנימה בית ה' לטהר ויוציאו את כל הטמאה אשר מצאו בהיכל ה' לחצר בית ה' ויקבלו הלויים להוציא לנחל קדרון חוצה" (דברי הימים ב כט טז). מן העובדה שהכהנים הוציאו את הטומאה רק מההיכל, אבל בחצר, שמעמדה כעזרה – נתנה ללוויים, הסיק ר' שמעון בן ננס ש"טומאה בעזרה ליכא". ואילו ר' עקיבא טען שגם מן החצר ומן העזרה יש חובה לשלח את הטומאה אלא שהלוויים הם שהוציאו את הטומאה לנחל קדרון משום שעדיף שלוויים, המותרים להיכנס לעזרה ("השתא דאיפשר בלויים") ואינם מוזהרים על הטומאה, המה ייטמאו, ולא כהנים. לפי הצעה זו, מחלוקתם של ר' עקיבא ור' שמעון בן ננס אינה כפי שהוצע בפיסקא [3] אלא כפי ששיערנו בפירושו שם, שנחלקו התנאים בשאלת תחום המקדש לעניין החובה לשלח את הטומאה ממנו, אבל מעולם לא עלה על דעתו של ר' שמעון בן ננס שמותר להכניס שרץ למקדש או שאין חובה להוציאו משם.

בקווים כלליים, ההסבר שנתנו לפיסקא [4] עולה בקנה אחד עם הסברו של רש"י. כלומר, הבאת דברי ר' יוחנן בפיסקא [4] נועדה לדחות את ההצעה שהועלתה בפיסקא [3].²⁰ אולם לדעת בעלי התוספות, "[נ]ראה דמילתא באפי נפשה היא ולא קאי לדחויי הא דקאמר לעיל". כלומר לא באו דברי ר' יוחנן בפיסקא [4] לדחות את הנאמר בפיסקא [3]. הרא"ש בתוספותיו (קה ע"א ד"ה א"ר יוחנן וכו', עמ' קטז) הביא גירסת "יש ספרים"²¹ לפיסקא [3], המסתיימת במונח 'שמע מיניה'²² כדי לחזק פרשנות זו, שהרי אם ההצעה שבפיסקא [3] התקבלה על דעתם של בעלי הגמרא, ממילא ברור שפיסקא [4] אינה עוסקת בדחייתה. ברם דומה שאין בכוחה של גירסא זו להביא ראיה חותכת לפירוש בעלי התוספות. אפשר ואפשר שבסופה של פיסקא [3] עמדה ההוכחה ואילו בפיסקא [4] הוצגה תפיסה מחודשת שממילא ערערה את התפיסה שהוצגה בפיסקא [3].

ייתכן שמקור אי הבהירות בהבנת מהלך הסוגיא קשור להשערה שהעלה ר"א ווייס (התהוות התלמוד, עמ' 224) לגבי דברי ר' יוחנן. ווייס, כמו בעלי התוספות, שיער שבדברי ר' יוחנן הם "כנראה ענין לעצמו". לדעתו, דברים אלו נסבים ישירות "על המשנה ואין לו שום ענין לסוגיה הקודמת". ועוד שיער ש"נשמטה הפיסקא של המשנה לפני א"ר יוחנן" או "שלפני א"ר יוחנן לא היתה מעולם שום פיסקא דמתניתין ולפנינו כאן יש רק שכלול ספרותי בלתי שלם". ווייס מצא פה דוגמא קלאסית לתופעה אופיינית בעריכת התלמוד: "הדבר קרוב מאד, שהחומר היה מעיקרא נפרד זה מזה וכל קטע וקטע היה ענין לעצמו. אלא היות והקטעים קרובים זה לזה, הן מפאת תוכנם הן מפאת מקומם, נתחברו אח"כ ונעשו לאחת". ייתכן אפוא שהחיבור החלש בין מימרת ר' יוחנן, שאולי היתה בשלב מסוים סוגיא מקורית שנסבה על משנתנו, לסוגיית הגמרא שלנו, היא שגרמה לחוסר הבהירות המתואר לעיל.

19 אפשטיין (מבואות לספרות התנאים, עמ' 253) מונה דברי ר' יוחנן אלו בתוך שורת דוגמאות של הלכות בתוספתא שנמסרו בבבלי ובירושלמי כמימרות של אמוראים. אמנם המקרא שהביא ר' יוחנן מוזכר גם בתוספתא כלים א יא (עמ' 570), אולם אין כאן בשום אופן מקבילה של ממש.

20 לדעת רש"י (קה ע"א ד"ה אמר ר' יוחנן), ר' יוחנן סבר "דכולי עלמא, המכניס שרץ – חייב". אולם רש"י הוסיף אלמנט יתר כשקבע שהסברו של ר' יוחנן, הנתלה במקרא שבדברי הימים, התייחס אך ורק לחובת שילוח הטומאה במקדש. בניגוד לרוח הסוגיא, ש"אין חילוק, דאי מכניס שרץ חייב, הוא הדין דמוזהר להוציא מיושלו מן המחנה; דכל היכא דקרינן לא יטמאו את משכני קרינן 'וישלו' (תוספות קה ע"א ד"ה אמר רבי יוחנן). הציע רש"י שחובת הוצאת הטומאה אינה חופפת לאיסור הכנסתה. ולא זכיתי להבין מה הכריח את רש"י להכניס יסוד פרשני זה ומדוע לא הסביר כפי שהציעו בעלי התוספות (שם): "ופליג בין במכניס בין במוציא, דאין חילוק".

21 גירסא מעין זו שהוזכר הרא"ש מופיעה בכ"י מינכן, ועל אודותיה כתב בדקדוקי סופרים (רח ע"א, אות ז): "ומזה משמע כפי התוס' בד"ה אמר". קרוב לכך מצאנו בדברי רבינו חננאל (קד ע"ב ד"ה נימא, עמ' רכט), שכתב בסוף פיסקא [3]: "ועמדה כתנאי".

22 אמנם, הביטוי 'מאי לאו בהא קמיפלגי' המופיע גם בגירסא שאותה מזכיר הרא"ש בתוספותיו מרמז על כך שמדובר בהצעה העתידה להידחות, אולם הרא"ש טוען ש"איכא טובא בעלמא 'מאי לאו בהא קמיפלגי' דלא מידחי". ובקטע גניזה איתא לשון לימא' המרמז אף הוא על הצעה המתעלית למטרות רטרוריות.

(ב) [1] ת"ר הכל נכנסין... ולהוציא את הטומאה... ואידי ואידי טהורין אין
טמאין לא

בעלי הגמרא כללו ברייתא זו בסוגיא העוסקת במשנתנו בשל עיסוקה בשאלה מי נכנס "להוציא את הטומאה". הלכה מקבילה לברייתא שבסוגייתנו מצינו בתוספתא כלים קמא יא א (עמ' 570):

הכל נכנסין לבנות ולתקן ולהוציא את הטומאה. מצוה בכהנים. אין כהנים – נכנסין לזים. אין לזים – נכנסין ישראל. מצוה בטהורים. אין טהורין – נכנסין טמאין. מצוה בתמימין. אין תמימין – נכנסין בעלי מומין. מצות שיכנסו בתיבות. אין שם תיבות – נכנסין דרך פתחין. וכן הוא אומ': ויבאו הכהנים לפני הבית לטהר ויוציאו את כל הטומאה וגו'.

חלקה הראשון של ההלכה שבתוספתא מקביל אפוא כמעט מילה במילה ללשון הברייתא המובאת בסוגייתנו. דא עקא, הדיוק שנוסף לאחריה: "ואידי ואידי: טהורין – אין; טמאין – לא", נסתר מלשון ההלכה במקבילה שבתוספתא: "אין טהורין – נכנסין טמאין". לשון פירוש זה,²³ אינו מופיע בקטע גניזה ואף לא בפירוש רבינו חננאל,²⁴ והדבר מרמז על כך שמדובר בתוספת שחדרה לנוסח התלמוד בתקופה מאוחרת. מסתבר שגרסנים שביקשו להסביר את פשר הבאתן של שתי הברייתות (ב) [1, 2] בזו אחר זו הוסיפו מילים אלו כדי ליצור עימות בין שתיהן. התוצאה הסופית היתה מעין עימות בין שני מקורות תנאיים. אליבא דברייתא הראשונה, "טהורין – אין; טמאין – לא", בניגוד לברייתא השנייה, השונה: "אין שם טהורין – נכנסין טמאין". ברם עיקר השוני בין שני המקורות התנאיים הוא בגישה שהם נוקטים לגבי שאלת כשרותם של ישראל להיכנס לבית המקדש על מנת לתקן. הברייתא הראשונה ומקבילתה שבתוספתא מתירות זאת אף לישראלים, ואילו הברייתא השנייה ומקבילתה בספרא מתירות זאת דווקא לכהנים וללוויים.

[2] כהנא דכהנ' הוא מסייע כהני... אך אל הפרכת לא יבא... ואידי ואידי
כהנים אין ישראל לא

נראה שרב כהנא הנזכר בסוגייתנו הוא רב כהנא בן הדור השני,²⁵ שישב בישיבתו של רב הונא (ראו חולין קיא ע"ב), ושהאחרון יכול היה לכנותו 'כהנא' סתם. על זיקת כהונתו של רב כהנא לעיסוקו בדיני כהנים למדנו גם מדבריו המופיעים במכילתין ח ע"ב: "אמר רב כהנא: הואיל ושמעתתא דכהני היא, אימא בה מילתא". רב הונא, רבו של רב כהנא, ציטט את דברי תלמידו: "כהנא, דכהנ' הוא, מסייע כהני", כלומר, כהנא, שהוא כהן, מסייע לכהנים. ומהו סיועו של רב כהנא לשבט הכהנים? רש"י (קה ע"א ד"ה מסייע כהני) הסביר: "דאמר לקמן: כהנים טמאים עדיפי²⁶ מטהורי ישראלים".

רב כהנא ציטט דרשה שמקבילתה מופיעה בספרא²⁷ אמור ג יא (צו ע"ב): "יכול לא יכנס לעשות רקיעות? תלמוד לומר: אך – כך הוא מצוותו. הכהנים נכנסים. אם אין כהנים – לזים נכנסים. אם אין טהורים – נכנסים טמאים. ואם אין תמימים – נכנסין בעלי מומין". הדרשה עוסקת בפסוק שבפרשת בעלי מומים: "אך אל הפרכת לא יבא ואל המזבח לא יגש כי מום בו ולא יחלל את מקדשי כי אני ה' מקדשם" (ויקרא כא כג), ומבהירה שאזהרת התורה שכהן בעל מום לא

23 בעל גאון יעקב (קה ע"א ד"ה הכל, עמ' תכ) כתב: "האי אידי ואידי לאו דמתניתא הוא, דלישנא דאידי ואידי לא לישנא דמתניתא הוא אלא לישנא דתלמודא דדייק ממתניתא הוא".

24 קה ע"א ד"ה ת"ר, עמ' רל. וראו בהערת המהדיר 340, שנתן דעתו על כך.

25 ראו אלבק, מבוא לתלמודים, עמ' 203. השם 'כהנא' זכה לתפוצה מרובה בתקופת האמוראים. ראו כהן, רבינא, עמ' 200, הערה 77.

26 "עדיפי", כלומר שבכך יש לכהנים עדיפות מוחלטת על הישראלים שבשום פנים ואופן אינם מותרים להיכנס לתקן. אולם ראו גישה אחרת אצל רש"י ברודא, עמ' רכז, הערה 351, המפרש שלדעת רש"י (והמאירי) העדיפות אינה מוחלטת ושגם ישראלים מותרים במקרים מסוימים להיכנס, וכפי העולה מן הברייתא הראשונה.

27 על דרשות הספרא המובאות בתלמוד הבבלי ראו אפשטיין, מבוא לנוסח המשנה, עמ' 666–674.

יבוא אל הפרוכת אין פירושה אלא שלא יעסוק בעבודת הקרבנות, אולם מותר לו להיכנס לקדש הקדשים לשם תיקונו.

[3] איבע' להו טמא ובעל מום אי זה מהן נכנס

בחלקה האחרון של הסוגיא מועלית הבעיא: "טמא ובעל מום, אי זה מהן נכנס". לפי גירסת קטע גניזה ורבינו חננאל שהזכרנו לעיל, הבעיא אינה מוגבלת לעולה מן הברייתא השנייה והיא אפשרית גם אליבא דראשונה. לדעת רב חייא בר אשי בשם רב, "טמא נכנס", והטעם הוא: "דהא חזי לעבודת ציבור". ואילו לשיטת ר' אלעזר, "בעל מום נכנס", והטעם אליבא דגמרא הוא: "דהא חזי לאכילת קדשים".